

T. SZABÓ LEVENTE

AZ INNOVÁCIÓ EGY REJTETT SZAKMAI HÁLÓZATA

AZ ÖSSZEHAISONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNELMI LAPOK /
ACTA COMPARATIONIS LITTERARUM UNIVERSARUM ÉS
A NÉPRAJZ EGYETEMI INTÉZMÉNYESÜLÉSE¹

M

ég az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* tapasztaltabb és radikálisabb munkatársai is őszintén meglepődtek, amikor az 1877 és 1888 között működő első nemzetközi komparatistikai lap alapító szerkesztői, Brassai Sámuel és Hugo von Meltzl / Meltzl Hugó, egészen különleges gesztusként nem csupán cigány folklórt közöltek a lapjukban, hanem úgy döntöttek: világirodalmat fordítanak általuk ismert cigány nyelvjárásokra s ezek, illetve a cigány kultúrából származó folklórelemek révén is teoretizálják a világirodalmi kánon, a nyelv és a hatalom természetét, az általuk alapítandó első komparatistikai társaság lehetséges céljait vagy épp a nemzeti sztenderd alatt maradt nyelvváltozatok szerepét a globális irodalmi körforgásban. A nemrégiben általam feltárt magán- és a kolozsvári egyetemi tanári munkásságukhoz kapcsolódó hivatali levelezésükből, irataikból is jól látszik, hogy noha nagyon közel esik, de ez még nem volt az az időszak, amikor József vagy Rudolf főherceg, Ponori Thewrewk Emil kutatásai, a cigány nyelv sztenderdesítésére és a cigány kultúrára összpontosító tudományos és társadalmi kérdésfelvetései és kiadványai napirendre tűzték volna a kérdést: egyetemi vagy pesti kollégáik, a lap által bevonzott, de máig sem kutatott hatalmas, közel százhuszas munkatársi gárdájuk egy része Izlandtól Egyiptomig, Ausztráliától Philadelphiáig, Japántól Berlinig vagy meghökentet vagy épp kellemesen meglepődött a gesztuson és a mindkét alapító

1 A Keszeg Vilmos tanár úr munkássága előtt tisztelgő gondolatmenet része egy olyan, megjelenés előtt álló angol nyelvű monográfiámnak, amely az első nemzetközi komparatistikai lap történetét mondja el lokális és transznacionális tudománytörténeti folyamatokba ágyazva. A monográfia és e gondolatmenet előtanulmányai közül a legfontosabbak: Szabó 2012, 2013a, 2013b, 2013c, 2014, 2015.

szerkesztőtől egyébként megszokott többszöri harsány, erős, karakteres beherangozásán mindennek.

Persze, jól tudom, hogy számos ilyen erős, karakteres és különlegesen szubverzív megoldása van a Kolozsváron szerkesztett, de néhány évig Londonban, a Trübnernél is kiadott lapnak. Ám ezen az esettanulmányoszerű példán keresztül jól megmutatható és belátható annak a szakmai vízióknak a természete és radikalizmusa, amelyet az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* kimunkált, s így jobban megérthető a lap zárványszerűsége is, például az, hogy miért csak mostanában kerülnek elő százas-ezres nagyságrendben a lappal, szerkesztőivel és munkatársaival kapcsolatos nyomtatott, kézírattári és levéltári dokumentumok. Hiszen noha a legnagyobb és mérvadó amerikai komparatistikai gyűjteményekben már évek óta szerepel (persze ne feledjük, hogy valójában ugyanaz) a programszöveg, amelyben a Max Koch *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* előtt csaknem egy évtizeddel megjelenő úttörő lap szerepét elismerik nemzetközileg is, valójában épp egy sor filológiai természetű részletkérdés tisztázása és egy sor csökönyösen hagyományozódó tudományos legenda eloszlata (például a legfrissebb szakirodalomban is az a csökönyösen visszatérő tévedés, hogy a lap nem tartalmazna román anyagot s nem kötődött volna semmilyen módon a román kultúrhoz) hiányzik, amelynek nyomán megnyugtatóan látszana a lap korabeli beágyazottsága és szellemi arcéle. De főként azért is választottam ezt, a lap radikalizmusára utaló példát, mert rajta keresztül belátható egy másik olyan mítéma, amely fel-felbukkan a lapról szóló szakirodalomban: az, hogy a lap alapító szerkesztői némiképp magányos tudósegényiségek lettek volna, akikhez nem kapcsolódott tanítványi kör, környezetük némiképp értetlenül szemlélte volna formabontó és korukat megelőző tudományos munkásságukat. Ez az elképzelés azért gyökerezhetett meg, mert az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok*at szaklapként soha nem a korabeli egyetemi életbe beágyazott fórumként (azaz a kolozsvári egyetemi élethez és tudományos intézményrendszerhez is kapcsolódó publikációs közegeként) vizsgálták az értelmezők s emiatt láthatatlanok maradtak azok az egyetemi hálózatok és szakmai hozadékaik, amelyek feltárták volna ezt a fajta tanítványi kört és egyben az első nemzetközi komparatistikai lap hosszabb távú szakmai kisugárzását az újabb generációk pályaválasztásában, témamegjelölésében, szakmai tájékozódásában. Egy ilyen helyzetet követek itt végig néhány, az utóbbi években általam feltárt, Herrmann Antal egyetemi magántanárságához kötődő forrás apropóján.

Az 1880-as évekig igen ritka az a fajta néprajzi gyűjtés magyar környezetben, ahol láthatóvá válnának az adatközlők. Magam is írtam korábban már arról, hogy a folklórszövegek irodalmias gyűjtése mennyire a korabeli romantikus szöveg- és szerzőfogalmakra támaszkodik (a szép, kerekded, lezárt, esztétikus szöveg ideálját követi), s mennyire az írásbeliség és nyomtatás korabeli irodalmi és esztétikai kultúrája rögzíti és ítéli meg a szóbeliséget (lásd Szabó 2003). Emiatt is nem csupán a cigány folklór 19. századi adatközlőiről, de általában véve a magyar folklórszövegek gyűjtési környezetéről is rendkívül szórványosak az ismereteink: például az utóbbi években Szakál Anna, Domokos Mariann, Olosz Katalin pontosan mutatta meg annak a nehézségeit, ahogyan ezek az adatközlők „szerzővé” válhattak volna korabeli szakmai környezetben. Épp ezért nagyon különleges az, hogy a Brassai Sámuel és Hugo von Meltzl / Meltzl Hugó által szerkesztett lap már nagyon korai időszakában közölt cigányfolklórt s viszonylag pontos portrét rajzolt adatközlőiről, illetve rálátást engedett arra, hogy magát a folklórt jócskán más értelemben használja, mint a korabeli etnizicáló, a folklórban a nemzeti-etnikai sajtószűrés/különlegesség/egyediség jeleit meglátó értelmezések, amelyek rendszerint a nemzeti irodalmak etnikai tisztaságának és ősiségének megalapozására kívánták felhasználni ezeket a szövegeket. Például a

második évfolyam 19. számában, 1878. május 15-én irodalmi (pontosabban „világirodalmi”) rangú hírré tették, hogy cigány munkatársuk beteg, s teljesen nyíltan felfedték nem csupán az identitását, hanem azt a nagyon közvetlen személyes kapcsolatot is, amely hozzá fűzte őket: „Unser Rom (Zigeuner) Miterbeiter, Herr Boldizsár, ist während des letzten Winters aus seiner lebensgefährlichen Krankheit nur durch die ebenso edle, als Meisterhafte Behandlung unseres g. Freundes des Herrn Prof. Dr. Ritter von Machik, (Direktor der hiesigen Klinik für interne Krankheiten, früheren Leibarzt der Kaiserin von Mexico Charlotte) gerettet worden.” (A legutóbbi télen cigány munkatársunkat, Boldizsár urat jóbarátunk Machik professzor, a belgyógyászati klinika igazgatója és Charlotte, Mexikó császárnőjének korábbi tüdőgyógyászának mesteri beavatkozása mentette meg egy halálos betegségtől.)

Herr Boldizsár / Boldizsár úr valójában egy rendkívül híres, a magyar zenetörténeti szakirodalomban is ismert kolozsvári cigányzenész, Boldizsár József, akinek a polgárosodásáról, a halála előtti éveiről, s ezen belül irodalmi, fordítói munkásságáról eddig nagyon keveset tudtunk. Az ÖIL őt Meltzl közeli barátjának mutatja, akit a német egyetemeken tanult egyetemi tanár és szerkesztő személyes ismeretsége folytán hozott kapcsolatba egy külföldi kezelőorvossal. Az őt *Naturdichterként* emlegető ÖIL (itt a kifejezés nyilván a nem intézményes módon képzett írórt jelenti, s valamiféle őstehetség értelemben vehető) adott helyet azoknak a fordításainak, amelyek az első, cigány dialektusra fordított Petőfi-szövegek. Ezeket a lap abba a gyűjteménybe szánta, amely a szerkesztők szándékai szerint a világirodalomnak egy sajátos foglalatára lett volna, s az *Encyclopedia of World Poetry* (A világ költészetének enciklopédiája) cím alatt a Meltzl által a legrepresentatívabb és leginkább „művészi” műnemnek tekintett lírát mutatta volna meg a világ minél több nyelvére lefordított ugyanazon Petőfi-vers összehasonlító helyzetben való felmutatása révén. (Itt úgy kommentálta Boldizsár jelenlétét, hogy „Herr Boldizsár [József], früher Musiker, jetzt Gastwirt, seiner Nationalität nach Rrom, ist bedeutender Autodidact und Naturdichter.”² A kiadvány végül igen korlátozott mértékben, de elképesztő ambíciózussággal csupán az ÖIL hasábjain jött létre, rengeteg izgalmas fordítással, elképesztően nagy és bonyolult transznacionális fordítói hálózat kiépítése révén és sok-sok érdekfeszítő módszertani kommentárral együtt. Itt és most az a legérdekesebb belőle számomra, hogy az egyik első fordítást Boldizsár készítette Kolozsvár környéki cigány nyelvjárásra, s a lap ezzel látványosan demonstrálta egy sor olyan módszertani kiindulópontját a komparatistikáról és a világirodalom természetéről, amely miatt egyrészt sok támadás érte vagy értetlenkedés vette körül főként magyar környezetben, másrészt meg épp ezeknek az elveknek a kézzelfogható megmutatásával és gyakorlatba ültetésével egyre több sajátos arcélű munkatársat vonzott. Ezek közül a legfontosabb a nyelvek és irodalmak egyenlőségének a tézise volt, amelyet úgy fogalmaztak meg a lapban, hogy a legkisebb dialektus is ugyanannyira fontos és érdekes része lehet a világirodalomnak, ugyanúgy létrehozható rajta remekmű, mint a „nagy” nyelvek esetében. A dialektusnak ilyen felforgató erejűként való elképzelése a nemzeti nyelvi szttenderdek kiépítésének korszakában nem csupán a nyelv és hatalom, illetve az irodalom és hatalom kérdését tematizálta élesen, hanem a nemzet nélküli nyelvek, a nemzeti szttenderdet kialakítani nem tudó nyelveknek és az ezeken születő irodalomnak az ügyét is izgalmas korai komparatistikai módszertani kérdéssé tette a gyakorlatban is a főként hol Beszterce, hol pedig Kolozsvár vagy Szászrégen körüli cigány nyelvjárásban

2 „Herr J. Boldizsár, (früher Musiker, jetzt Gastwirt) seiner Nationalität nach Rrom, ist bedeutender Autodidact und Naturdichter.” – Petőfiana XI. Petőfi cigány nyelve. Izdral o czino ruk, ke. ACLU II. (1878) 21. 440–441.

közölt fordítások és folklórszövegek révén.³ De még ennél is messzebbre ment el a lap, amikor egy Nagy nevű (cigány?) szerző cigány fordításában közölte a *Gleich und gleich* című ismert Goethe-verset Goethe halálának fél évszázados évfordulójára emlékező és a világirodalom modern fogalmának kanonizációját ünneplő összeállításában, együtt egy sor más, többek között erdélyi román, jiddis, örmény, illetve a magyar nyelvterület különféle részéről származó magyar dialektusokban is készített fordítások szomszédságában. (Ez a *Nordtransilvanische Polyglotte zur Semisaecularfeier des Todestages Goethe's* címet viselte, s mintegy izgalmas, ironikus fintorként az erdélyinek kevésbé mondható japán fordítással egészült ki.⁴)

Minden jel arra mutat, hogy a rendszerszerű és elvi alapokon nyugvó egyenjogúsításnak és rehabilitációnak a szívósan felépített nyomait látjuk. Erre látszanak utalni a lapban az olyan megjegyzések is, mint az az angol nyelvű hír a cigány irodalom (!) címszó alatt, amely már 1879-ben arról beszélt, hogy a cigányok ismeretlen erdélyi „nemzeti” epikája kiemelkedő jelenség, amely nemzetközi figyelmet vindikálhat magának: „Rrom litteratur. It is well-known already that the Rrom possess a very respectable national lyric, but for ought we know, even Mr. Borrow has not laid a proper stress on the fact that they possess a very remarkable national epic literature. Their national ballads and lyrical poems are called, at least in Transylvania *Sili* (silabau = I sing). We shall therefore soon publish some such very characteristic, and as they appear to us, very old ballads. The fairy lore of the Gipsies is extremely rich.”⁵

Nem kevés szakmai bátorítás kellett ahhoz, hogy az épp berendezkedő, nemzetet és nyelvet szorosan összekapcsoló, a nemzeti nyelvet általában egyetlen erős, megszépített, a dialektusok fölé emelt sztenderdként felfogó nyelvszemléletet s az erre épülő új globális irodalomfelfogás veszélyeit kritikusan szemlélje az ŐIL. (Mindennek persze különleges hangsúly ad, hogy Brassait sokáig a cigány kultúrát kevésbé értékelő gondolkodóként volt szokás feltüntetni az 1860-as évek fordulóján a cigányzene és magyar – nemzeti – zene viszonyáról folytatott polémia ókán, s bizony az ŐIL-beli viszonya a cigány nyelvhez és irodalomhoz teljességgel másként mutatja meg szellemi arcélét.⁶) Nem utolsósorban a cigány kultúrához való viszony az ŐIL-ben az irodalomnak egy olyan antropológiai fogalmát képes feltárni, amely épp Brassai és főként Meltz szűk tanítványi körében öröklődik majd tovább, s az eredeti módszertanok egy nagyon izgalmas diszciplináris fordulatát és transzferét eredményezi (amely komoly diszciplináris határátlépésnek minősül a néprajz 19. század végi tudománytörténetében). A *Volkslieder der transylvanischen Zigeuner* címet viselő sorozat, amely később a lap társkiadványaként szereplő, de az értelmezésekben általában elfeledett *Fontes* sorozatban újra megjelent

3 *Petőfi Rrom fordításban: Mit nem tettem volna érted... ACLU III. (1878) 3. 483., illetve: Petőfiana XIX–XX. Petőfi Rrom fordításban: Úgy sírhatnék..., Mi foly ott a mezőn... ACLU III. (1878) 6. 533. Ezeket a publikációkat rövidesen Boldizsár halálhíre követi a lapban – beszédes módon a Petőfiana sorozat 25. darabjaként s úgy emlékezik meg róla mint teljes jogú költőről: „Josef Boldizsár, der Aeltere, unser Zigeuner-Miterbeiter ist am 5. Juni in Klausenburg an der Schwindsucht gestorben, nachdem er den Winter so glücklich überstanden hatte. Freitag vor Pfingsten wurde er begraben; dem Zuge ging ein 1848-ger Honvéd voran, dem Sargen wurden die Abzeichen der Freiheitskämpfer nachgetragen. Unsere Redaction, sowie die Universitätsbuchdruckerei war gleichfalls vertreten. B. war 55 Jahre alt. Biographische Details werden wir bei anderer Gelegenheit geben. Möge dem mit Zigeunermusik unter Vogelgezwitzscher bestatteten Dichter die Erde leicht sein.” ACLU IV. (1878) 1. 660. Gyaníthatóan a lap a hagyatékából közli le néhány év múlva Boldizsár szerzői megjelöléssel a Petőfiana-sorozat 78. darabjaként 1882 októberében az *Esik, esik, esik* című Petőfi-vers cigány fordítását is.*

4 *Nordtransilvanische Polyglotte zur Semisaecularfeier des Todestages Goethe's. ACLU XI. (1882) 105. 78–80.*

5 *ACLU. (1879. január 15.) 932.*

6 A könyv eredetileg franciául jelent meg: Liszt 1859. Brassai válasza: Brassai [1861].

(*Jile romane. Volkslieder der transilvanisch-ungarischen zigenauer* címmel), s utóbb nagy sikerrel fordította le angol nyelvre is a lap egyik philadelphiai munkatársa, Henry Philips jr. Ez teljes egészében a már felemlített kolozsvári cigány szerző, Tini Teréz folklórrepertorját tartalmazta s Meltzl rendkívül büszke volt úttörő, a vándorcigányok körében kifejtett terepmunkájára.

Most eltekintek attól, hogy mennyire izgalmas, hogy az egyik első cigány költőnőt és név szerint is beazonosítható adatközlőt az ÖIL révén ismerhetjük meg, inkább arra figyel-nék, amit ez a helyzet megmutat. Az ÖIL ugyanis a kulturális és irodalmi rehabilitációnak, a kulturális egyenlőtlenségek feloldásának egyik fontos elvi és gyakorlati megoldásként képzelte el a terepmunkát, de már nem feltétlenül a korabeli néprajzi alakváltozatban, amely anonimizálta az adatközlőt, hierarchikusan alárendelt viszonyba helyezte a gyűjtő-vel, mintegy elvette a hangját, arcát, tekintetét, jellegzetességeit. Ehhez képest Meltzl úgy képzelte el, hogy a hosszabb időn át tartó, a kulturális sajátosságokra is figyelő, azokat is feltáró terepmunka újra arcot, nyelvet, identitást adhat az elnyomott, irodalmi szempontból láthatatlanná tett közösségeknek is, ezért ragaszkodott ahhoz, hogy hosszabb időt töltö-sön el cigány közösségekben, megtanulja nyelvüket, antropológiai módon, belülről, a saját lo-gikájuk szerint is értse és megmutathassa irodalmivá tett kultúrájukat : a nyelvi, kulturális és irodalmi protekcionizmus és rehabilitációnak egy olyan antropológiai megoldását mun-kálta ki, amely épp a modern globális / transznacionális kihívások egyik legnagyobbikára adott választ a modern nemzetépítés hőskorában, ti. a nemzeti és nemzeti irodalmak közötti egyenlőtlenségekre, a veszélyezett nyelvek és kultúrák védelmére.

A globális irodalmi folyamatoknak ez a fajta radikális szemlélete és társadalompolitikája, amely a cigány nyelvű „irodalom” iránti intenzív – és ebben a gondolatmenetben csak vázla-tosan megmutatott – érdeklődést eredményezte (illetve nyilvánvalóan ebből is nőtt ki részben) kétségkívül az első nemzetközi összehasonlító irodalomtudományi lap komparatiztikai vízi-ójának egyik inspiratív összetevője.⁷ De ha jobban megnézzük, akkor valójában hosszabb távú hatásában is ilyennek bizonyult Brassai és Meltzl némely egyetemi hallgatója számára is.

Anekdotaliszámba megy a Brassai és Meltzl bölcsészkar előadásait hallgatók kis száma és a lap alacsony példányszáma, s épp ezért a lap által forgalmazott innovatív megoldások helyi hatását, a korabeli kolozsvári egyetemi életben vagy a magyar kulturális közegben való „belső” továbbgyűrűzését számba sem szokás venni, noha igen sok mindent megér-tenénk magának a lapban képviselt összehasonlító irodalomtudományi módszertannak a nyitott szerkezetéről és a tudományos tudás helyi, kolozsvári bágyazottságáról is.

Visszaemlékezésekből és levéltári dokumentumokból végigkövethető, ahogyan Meltzl és Brassai első egyetemi éveinek egyik legvisszahúzódóbb és irántuk egyik leginkább ra-jongó diákjuk, Henrik Whislocki / Heinrich Whislocki 1875-ben iratkozott be a kolozsvári egyetemre, épp akkor, amikor ugyanezeknek a tanároknak egy másik, idősebb, a bécsi egyetemet már megjárt hallgatója, az ugyancsak brassói (s a Whislockival nagyon komoly szakmai partnerséget ápoló) Herrmann Antal / Anton Herrmann Budapestre távozott on-nan ideiglenesen. Whislocki főként Brassaihoz és Meltzl-hez kötődött, atipikus módon min-den tárgyat felvette Schopenhauer filozófiájától a szanszkrit nyelvig s szoros kötődését jelzi, hogy az 1879-ben megvédett és kitüntetett bölcsész tudori értekezését nemcsak az ÖIL közölte, hanem a Meltzl előadásait, kisebb tanulmányait rendszeresen kiadó Stein ugyan-abbán a formátumban jelentette meg a tanítvány bölcsészettudori értekezését, mint a mes-terét. A másik tanítvány, Herrmann is Meltzl jellegzetes megoldását választotta s mestere egyik kedvencéből, Marton Opitz / Opitz Márton erdélyi jelenlétéből írt disszertációt, s a Budapesten, az Atheneum Kiadónál egy éven belül, 1876-ban megjelentett munka első

7 A szakmai vízió az egyetemi tanári munkásságához kapcsolódó megoldásaira l. például: OSZK Kt An. Lit. 4083 Meltzl Hugó egyetemi tanári működésére vonatkozó adatok

lábjegyzetében nem a budapestieknek, hanem kolozsvári tanárának mondott köszönetet: „Saját irodalmi segédeszközeim mellett különösen dr. Meltzl tanár úr könyveit és jegyzeteit [...] használtam.”⁸ Mára már tudjuk, hogy Herrmann nem könnyű szívvel távozott Kolozsvárról: 1875–76 őszeről a bölcsészkar iratok őrzik kérését, hogy gyakorlati német nyelvet adhasson elő (nyilván megélhetését könnyítendő is). A távozás sejteti az egyetemi választ.⁹

De mindkét hallgató már ebben az időszakban érdeklődve, sőt lenyűgözve fordult a Meltzl által kezdeményezett cigánykutatásokhoz, s osztotta az ŐIL véleményét abban a kérdésben, hogy a nemzetté nem vált, írásbeliséggel nem rendelkező közösségek is a rendkívül izgalmas folklórjuk révén tudnak részévé válni a világirodalomnak, ez felbecsülhetetlen érték lehet egy globális összehasonlító irodalomtudományi perspektívában, s türelmes, az adott nyelvet vagy nyelvváltozatot elsajátító s vele együtt az adott kultúrát is megérteni kívánó terepmunka vezethet ennek a fajta „irodalomnak” a feltáráshoz. Ennek nyoma, hogy Whislocki már nagyon korán bekapcsolódott Meltzl gyűjtéseibe s ennek jelét is adta az ŐIL lapjain, amikor Meltzl román folklórgyűjtése és fordítása, illetve Meltzl bukovinai barátjának és egyetemi kollégájának, a csernovitzi Adolf Staufe-Simiginowicznak az ukrán folklórgyűjtése társaságában erdélyi cigányfolklórt és ennek németre fordított változatát publikált az 1879. január 15-i számban.¹⁰ De Meltzl máshol is hivatkozik hallgatójára és ennek növekvő tereptapasztalatára a Kolozsvár környéki cigányok között a lapban, amikor maga közli *A Black Wodas* cím alatt elhíresült, később önálló kötetben is megjelenő cigány balladagyűjtését és ennek kommentárjait: „I learnt afterwards from one of my hearers, Mr. H. v. Whislocki that this ballad is also common in also common among the the gypsies of Kolozsvár. [...] The above-mentioned gentleman had the kindness to communicate the following variation int he dialect of Kolozsvár.”¹¹ S mindez még azelőtt történt, hogy a lap (majd könyvformátumban a lap könyvsorozata) közölni kezdte volna Whislocki disszertációját, amely Meltzl egyik kedvenc komparatistikai kutatási kérdéséhez, az Eddához és az óizlandi hagyományokhoz kötődött.¹² S noha sikeresen megtévesztette a kutatókat, hogy Herrmann és Whislocki nem szerepeltek a munkatársak lap eleji névsorában, épp az ő, illetve a két cigány adatközlő, költő és fordító esete mutathatja, hogy mennyire megtévesztő ez a névsor, s milyesfajta rejtett szakmai hálózatok sokaságát takarja el.

A cigány adatközlők, költők és fordítók, illetve Brassai és Meltzl két tanítványa, Herrmann és Whislocki esete jól mutatja, hogy azok, akiket a néprajz és ezen belül is például a cigányság preparadigmatikus majd korai paradigmatikus kutatóinak tartunk egy jóval későbbi időszak alapján, már az 1870-es évek közepén, az intézményesülő összehasonlító irodalomtudomány hőskorában eleve egy granovetteri értelemben vett kompakt, gyenge kötésekkel kapcsolódó hálózat részeként mozogtak a kolozsvári egyetemen, majd pedig az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok körében – még akkor is, ha a későbbiekben eltávolodnak a folyóirattól, annak alapítóitól és egykori tanáraiktól. Mindezidáig a tudománytörténet gyakran párhuzamos tudományos karriereként vette szemügyre életművüket s nem volt látható, ami mára, számos új nyomtatott, kézírattári, levéltári forrás alapján tisztán látszik: Herrmann és Whislocki érdeklődése a néprajzi és antropológiai terepmunka, a cigány kultúra és egyáltalában Erdély és a monarchia néprajzi kultúrái, illetve ezek összehasonlító természetű szemléletét illetően az egyetemi közegekből in-

8 Herrmann Antal: *Opitz Márton* Erdélyben, 13.

9 Az egyetemi levéltár őrzi Herrmann Antal kérvényét „német nyelv gyakorlati előadhatásáért” (Román Állami Levéltár Kolozsvári Fiókja. A Kolozsvári Egyetem iratai. Bölcsészkar 1875-76, 84.)

10 Volklieder der Transsilvan. Zigeuner. (Kolozsvárer Dialekt) Inedita. Originaltexte nebst Verdeutschungen. *ACLU*. (1879. január 15.) 933–944.

11 Hugo von Meltzl: *The Black Wodas*. An inedited Gypsy ballad. Original text with translation II. *ACLU*. (1879. június 15.) 1094.

12 Whislocki Henrik: *Hapaxlegomena az Atlamálban*. *ACLU*. (1879. szeptember 30.) 1134–1141.

dul, Brassai és főként Meltzl környékéről, s ez olyan tanítványoknak mutatja őket, akik a maguk számára termékenyen „lefordítják” az összehasonlító irodalomtudománynak azt a radikális szemléleti alapját, amit az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok / Acta Comparationis Litterarum Universarum* jelentett.¹³ S persze ez a helyzet jól mutatja, hogy mégsem maradt magyar környezetben visszhangtalanul az ÖIL munkássága, valójában nagyon is beágyazódik a kolozsvári egyetemi közegbe, s épp ez a beágyazottság – amit itt egy tanítványi hálózaton keresztül láthatunk – lesz újabb innovatív diszciplínaalapítások kiindulópontja. Innen nézve nem véletlen tehát, hogy Herrmann az egyike lesz egy olyan néprajzi társaság (és több olyan néprajzi folyóirat) megalapítóinak és működtetőinek, amelyeknek a szükségességéről már az ÖIL rendszeresen beszél – magyar környezetben kivételes módon: a lapban ugyanis rendszeresek a felhívások egy néprajzi társaság megalapítására, amely képes lenne épp azt az antropológiai szemléletét kiteljesíteni az összehasonlító irodalomtudománynak, amelyről korábban már szót ejtettem.

De van egy sor más tanulsága is ennek az itt csupán nagy vonalakban megmutatott történetnek. Noha Herrmann kolozsvári magántanárságának eddig ismert iratanyagában (amelynek egy kibővített változatát e gondolatmenet mellékleteként közlöm) már észrevehető volt arra tett hivatkozása, hogy a szakmai alapozást a néprajz tudományos művelésének ahhoz a fajtájához, amelyet meg szeretne egyetemi magántanárként honosítani Meltzl-től kapta, Herrmann életművét mégsem visszafele, diakrón hálózatokban szemléltük. Noha a kérdés épp az most már, hogy kiemelhető-e Herrmann életműve és kolozsvári tanársága azokból a korábbi tudományos hálózatokból, amelyek lehetővé tették, mintegy kimunkálták ennek a tanárságnak és a néprajz önálló egyetemi diszciplínaként való megjelenésének az előfeltételeit a korábbi évtizedben? Kiemelhető-e Wlślocki és Herrmann kolozsvári egyetemi tanulmányaiából, Brassával és Meltzl-lel való kapcsolatukból, az ÖIL-hez és az összehasonlító irodalomtudománynak ott meghonosított szakmai víziójához fűződő bensőséges kötődésükből, s a későbbiekben épp ennek alapján elmélyült szakmai kötődésből, amelyről levelzésük árulkodik a már a magyar és a nemzetközi néprajz, antropológia és cigánykutatások által is számon tartott alkotói időszakokban? Az eddigi érvelésemből is sejthető, hogy nemleges a válaszom, ezért is látom új kontextusba állíthatónak Herrmann kolozsvári egyetemi magántanári pályázatát vagy az Erdélyi Kárpát-Egyesülettel való viszonyának a tanulmány végén közölt dokumentumait, ha azokat Herrmann mindazokhoz a szakmai s egyben szemléleti szálakhoz és hálózatokhoz kötjük, amelyek az 1870–1880-as években az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* körül kialakultak.

A keretek szűkösség miatt hadd álljak meg a Meltzl–Wlślocki–Herrmann-féle hálózatnak egy igen fontos csomópontjánál, amely érthetővé és láthatóvá teszi a globális komparatiztika és a korai erdélyi néprajztudomány egyik első kérdéskörének megjelenését. Hiszen bármennyire is meglepő, de ritkán tesszük fel a kérdést, hogy az Erdély megalapítása és a regionális néprajz kidolgozása előtt Herrmann mégiscsak elsősorban cigánykutatóként vált ismertté. Miért is van ez így, bármennyire is furcsállnók a helyzetet?

Az ACLU első évfolyamainak talán az egyik legnagyobb újítása nem feltétlenül magának az összehasonlításnak az irodalomtudományi alkalmazása volt, hanem a nyelvekről való demokratikus vízió, amely azt sugallta, hogy nincsenek kis és nagy nyelvek, s hogy a politikai-területi entitások és nyelvi viszonya másodlagos, tehát a nemzetet vagy országgá nem szerveződő közösségek is értékes irodalmat mutathatnak fel. Az ACLU kezdettől fogva mintegy példát kívánt statuálni e tekintetben: szimbolikus harcot vívott akkor, amikor az ukrán nyelv orosz betiltása után a lap hasábjain tudatosan közöltek orosz nyelvű szövegeket, de az is kemény állásfoglalásnak minősülhet, hogy kezdettől fogva cigány nyelvre (pontosabban egy kolozsvár környéki

13 Magyar szakmai környezetben kevésbé ismert, de rendkívül fontos levelezésanyagot tett közzé kommentárral Wlślocki és Herrmann kapcsolatáról Joachim S. Hohmann: Hohmann hrsg. 1994. Noha itt külön nem jelölöm ezt, de számos ponton erre is támaszkodik gondolatmenetem.

nyelvváltozatra) is lefordítottak számos fontos irodalmi műalkotást (pl. a ár említett Goethe-verseket), illetve a cigányfolklor számos alkotását átfordították világnyelvekre. A lap megjelenése utáni egyik első *separatum* (különlenyomat) Meltzl ilyen jellegű szövegeit foglalta össze *Jile romane Volkslieder der transilvanisch-ungarischen Zigeuner. Originaltexte mit gegenüber stehenden Verdeutschungen; Proben einer grösseren Sammlung inedita* címmel, a folytatásnak címbe foglalt ígéretével. A nem létező, hanem emancipatórikus célokkal létrehozott „cigány irodalmi nyelv” nyilvánvalóan rendkívüli innováció volt egy olyan nemzeti és nemzetközi irodalmi játéktérben, ahol egyáltalában még a regionális és lokális nyelvváltozatok rehabilitálása is rendkívüli erőfeszítésbe került a nemzeti nyelvváltozatok konstrukcióját követően. Az egyetem végzését követően Wlislöcki egyértelműen nemcsak a Meltzl és Brassai által felajánlott elvi keretben helyezte el az irodalom és a bölcsélet felől a folklor ilyen jellegű felhasználásai fele elmozduló, komparatiztikaiként definiált kutatásait, hanem ráadásul ezek nemzetközivé tételéhez Meltzl egykori egyetemi kapcsolatait használta fel Lipcsében: az *Eine Hildebrand Ballade der transsilvanischen Ziegeuner* (Leipzig, 1880.) és a *Heideblüten. Volkslieder der transsilvanischen Zigeuner* (Leipzig, 1880) Meltzl egyetemi tanulmányainak egyik színterén, Lipcsében, az *Adalék a cigány nyelvészet történelméhez* (Kolozsvár, 1881) Kolozsvárott, az első nagy teoretikus munka, a *Die Sprache der transilvanischen Zigeuner. Grammatik. Wörterbuch* (Leipzig, 1884.) újra Lipcsében látott napvilágot. Herrmann némiképp ugyanezt a pásmát követte végig, az 1888-as pesti kiadású *Beitrage zur Vergleichung der Volkspoesie* című munkát még akár egykori tanára és ideálja, Meltzl maga is írhatta volna, annyira beilleszkedett az ÖIL elvi keretei közé.

A cigányfolklor kiemelt szerepét és a komparatiztika egyfajta kezdeti mintapéldájává válását azonban nem véletlenül hoztam fel példaként, hiszen egyáltalán nem olyan áttetsző, mint ahogyan a tudománytörténet néha el szokta beszélni. A 19. század második felében ugyanis a történelmi Magyarországon a cigányság elsősorban egy nagyon specifikus eszmétörténeti logikában vált kiemelten fontossá (vö. összehasonlításképpen a cigányok szerepét a millenniumi magyar faluban), mégpedig az ún. birodalmi identitás keretei között. József főherceg törekvései a cigányok emancipációjára, illetve Rudolf főherceg megjegyzései a kérdéstről az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című vállalkozásban tehát nem egyszerűen a cigányokról magukról szóltak, hanem arról, ahogyan a birodalmi nemzetfogalomban rajtuk keresztül lehetett bizonyítani ennek a nemzet szemléletnek az alapelvet: a birodalomban az uralkodónak lojális alattvalók nyelvei és kultúrái *egyformán* értékesek, s nem zárják ki egymást. Herrmann nem véletlenül vált maga is a Kronprinzenwerk lelkes szerkesztőjévé, hiszen maga is azzal küszködött, amivel ebben a tanulmányban felvázolt hálózatnak a tagjai, Meltzl és Wlislöcki: hogy kettős identitásúként a nemzeti identitás új formája, az egyetlen (anya) nyelvhez, kulturális és történelmi tradícióhoz való kötődést preferáló kulturális nemzet fogalma hierarchikus viszonyba kényszerítette az általuk beszélt nyelveket és kulturális elemeket. Úgy is fogalmazhatnánk tehát, hogy az összehasonlító irodalomtörténet e hálózat számára eredetileg komoly módszertani és szakmai válasz volt a magyar kulturális nemzetépítés kizárólagosságára, amely elutasította a többes identitást, többes kötődést, többnyelvűséget, azaz épp azokat az identitásformákat, amelyek természetesen voltak Meltzl, Herrmann vagy Wlislöcki számára származásukból, neveltetésükből fakadóan. Persze, nem ennyire egyszerű a történet, hiszen Wlislöcki, s főként pedig Herrmann az 1880-as évek közepétől nagyon más irányba mozdult el a cigánykutatásokban is – s távolra került az ÖIL-ben megfogalmazott elvektől és magától Meltzl-től is. De tanulságos látni, hogy e szakmai-tanítványi hálózat számára az összehasonlító irodalomtudomány és összehasonítás épp a saját többes, hibrid identitásuknak, a többnyelvűségüknek a hasznosítását és teoretizálását is jelentette, s épp ezért is lehetett annyira lenyűgöző a fiatal Herrmann és Wlislöcki számára. De természetesen az is különösen tanulságos lehet, hogy a magyar néprajz újszerű intézményesülésének a története paradox

módon egy olyan hálózatból indul, amely épp azzal küszködik, hogy a nemzeti jellegű kulturális formák hegemoniáját hogyan lehetne leküzdeni.

Ha a néprajz intézményesülésének globális tekintetben is fontos epizódját, Herrmann kolozsvári magántanárságának a történetét távlatosabban helyezzük el s képesek vagyunk belátni korai rövid kolozsvári diákidőszakának a legfontosabb szakmai hozadékait, többek között az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* körüli tanítványi és szakmai hálózatba való beágyazottságát, akkor a néprajzi újítás transzferét, az újszerű tudás és innováció cseréjét, áramlását már nem csak valami ihletett egyéni szakmai ötletnek, hanem intézményileg korábbi innovációs megoldásokba jól beágyazott, elsajátított és kreatívan újragondolt folyamatnak fogjuk érzékelni.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Brassai Sámuel

[1861] *Magyar vagy cigány-zene? Elmefuttatás Liszt Ferenc „Cigányokról” írt könyve felett.* Kolozsvár.

Hohmann, Joachim S. (hrsg.)

1994 *Heinrich von Wlislöck: Zur Ethnographie der Zigenener in Südosteuropa. Tsiganologische Aufsätze und Briefe aus dem Zeitraum 1880–1905.* Lang, Frankfurt am Main.

Liszt, Franz

1859 *Des Bohémiens et de leurs musique en Hongrie.* Bourdillat, Paris.

Szabó Levente, T.

2003 Szövegkritika és a kulturális konstrukciók a XIX. század közepén. In: Berszán István (szerk.): *A kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Társaság első házikonferenciájának előadásai.* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 239.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 86–98.

2012 Negotiating world literature in the first international journal of comparative literary studies. The Albanian case. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Philologica.* (2) 33–52.

2013a À la recherche... de l'éditeur perdu. Brassai Sámuel and the first international journal of comparative literary studies. In: Both, Ioana – Saraçgil, Ayşe – Tarantino, Angela (a cura di): *Storia, identità e canoni letterari.* (Biblioteca di Studi di Filologia Moderna, 19.) Firenze University Press, Firenze, 177–188.

2013b Az összehasonlító irodalomtudomány kelet-európai feltalálása és beágyazottsága. Az *Acta Comparationis Litterarum Universarum* – egy kutatás keretei. In: Benő Attila – Fazakas Emese – Kádár Edit (szerk.): „...hogyan legyen a víznek lefolyása...” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 449–460.

2013c Negotiating the borders of Hungarian national literature: the beginnings of the *Acta Comparationis Litterarum Universarum* and the rise of Hungarian studies (Hungarologie). *Transylvanian Review.* (1) Supplement (Mapping Literature). 47–61.

2014 Mit tegyünk az első nemzetközi összehasonlító irodalomtudományi lappal? Szempontok az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* (*Acta Comparationis Litterarum Universarum*) újraértéséhez. *Literatura.* (2) 134–147.

2015 The Subversive Politics of Multilingualism in the First International Journal of Comparative Literary Studies. In: Britta, Benert (dir.): *Paradoxes du plurilinguisme littéraire 1900: réflexions théoriques et études de cas.* (New Comparative Poetics / Nouvelle poétique comparatiste) Peter Lang, Bruxelles, 229–250.

Szabó Levente, T. – Zabán Márta (szerk. és s.a.r.)

2012 *Dokumentumok a Kolozsvári Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Kar történetéhez (1872–1892).* Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.

FÜGGELÉK

Néhány évvel ezelőtt Zabán Márta kolléganőmmel együtt megtaláltuk és feltártuk a Kolozsvári Egyetem sokáig elveszettnek hitt részletes iratanyagát a Román Állami Levéltár kolozsvári kirendeltségén. Mivel különösen a Bölcsészkar iratai érdekeltek minket, ezt részletesen is megjelenítettük forráskiadvány és számos tanulmány alakjában (Szabó–Zabán szerk. 2012). Mivel engem különösen az első nemzetközi összehasonlító irodalomtudományi lap és általában a helyi egyetemi innovációs hálózatok felől foglalkoztatott a gazdag forrásanyag, feldolgoztam a Herrmann Antal magántanári kinevezéséhez, oktatói munkásságához, kolozsvári egyetemi és társaséleti, szakmai jelenlétéhez kötődő iratanyagot is. Ennek egy szeletét közlöm itt, amely pontosítja és kiegészíti a Voigt Vilmos által korábban nyomtatott források alapján közzétett anyagot.¹⁴

Román Állami Levéltár Kolozsvári Fiókja, A Kolozsvári Egyetem iratai. A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar iratai.
204-1897/98/Bk

címzése: A Ferenc József tudomány-egyetem bölcsészeti kara nagyságos Tanártestületének Kolozsvárt
Budapesti állami paedagogiumi tanár dr. Herrmann Antal alázatos folyamodványa magántanári képesítés iránt. Piros ceruzával megjegyzés: Mell. 15 drb. és 7 drb. könyv
Érk: 1897. november 23.

Nagyságos Tanártestület!

Mély tisztelettel kérem a nagyságos Tanártestületet, méltóztassék engem a Kolozsvári Ferenc József Tudomány-egyetem bölcsészeti karánál az általános és hazai (különösen az erdélyrészi) ethnographia magántanárává képesíteni. Tekintettel arra, hogy már több mint 26 éve vagyok tanár, hogy már régóta foglalkozom néprajzi tanulmányokkal és hogy e téren a bel- és külföld szakkörében kiválóan méltányolt tudományos működést fejtettem ki, alázatosan kérem a nagyságos Tanártestületet, méltóztassék engem a habilitacionális szabályzat 22§-a értelmében a szóbeli értekezlet és a próbaelőadás alól kegyesen felmenteni.

Kérvényem támogatására szolgáljanak a szabályzat értelmében a következők:

- a budapesti m.k. tudomány-egyetem philosophiai karától 1876-ban kiadott doktori oklevelem, mely a német és magyar nyelvre és irodalomra és az esztétikára szól, úgymint tanulmányaimra és munkálkodásomra vonatkozó egyéb okiratok
- életrajzi vázlat
- az előadások vázlatos tervezete
- néprajzi érdekű néhány könyvem és cikkem s általam szerkesztett néprajzi folyóiratok, úgyszintén néprajzi működéseimre vonatkozó némely bírálat és ismertetés. Legyen szabad itt megjegyeznem, hogy az ethnographiára fordítható időm legnagyobb részét eddig a néprajz érdekében kifejtett társadalmi tevékenység, a készülődés és anyaggyűjtés foglalta el, és csak most kerül sor a rendszeres feldolgozásra, a nagyobb szabású tudományos munkálkodásra. És éppen az egyetemen tartandó előadások irányíthatnák irodalmi működésemet és szolgálhatnának nagyobb és értékesebb munkák alapjául.
- A szabályzat 6§-a e pontjában foglaltakra nézve megjegyezhető, hogy az egyetem bármely kisebb tanterme szolgálhat előadásaim helyiségeül; közvetlen szemléltető eszközöket, nevezetesen a tárgy néprajz köréből, az erdélyrészi kárpát-egyesület alakulóban levő néprajzi múzeuma és esetleges néprajzi kirándulások nyújthatnak.

14 Lásd A Kriza János Néprajz Társaság által szervezett Herrmann Antal-emlékkonferencia publikációi (*A KJNT Értésítője* 1991/1–2) számos fontos támpontok nyújtanak még e tekintetben, főként: Gaal György: *Herrmann Antal, a néprajzoktatás meghonosítója a Ferenc József Tudományegyetemen* (6–20.), Voigt Vilmos: *Egy klasszikus, egy ismeretlen, sok megoldatlan feladat. Száz éve lett egyetemi tanár Herrmann Antal Kolozsvárott* (21–30.)

f. Polgári állásom, hivatalos működésem, tartozkodási helyem és keresetem stb. tekintetében felvilágosítást nyújt a mellékelt vizsgálati bizonyítvány.

Legyen szabad megjegyezmem, hogy hivatalos állásom és magánkörülményeim nem akadályoznak abban, hogy hetenkint egy napon Kolozsvárt tartozkodjam, annál kevésbé, mert Erdély ethnographiájának megalkotása érdekében a hét felét ezután úgyszólván az erdélyi részekben fogom tölteni.

Felmerülhet az a kérdés, hogy én mint budapesti lakos mért kívánom a kolozsvári egyetemen való habilitációt. Nem tekintve a praecedenseket, feleletem ez: Erdély az én szülőföldem és ide vonzódok; néprajzi tanulmányaim innen indultak ki és ide irányulnak vissza, az ethnographiával való foglalkozásra a kolozsvári egyetemen nyertem ösztönzést mesteremtől, dr. Meltzl Hugó tanár úrtól; véleményem szerint Erdély különben is a néprajz klasszikus földjének mondható; remélem, hogy itt tanítványokat is talállok, akik majdan előmozdítják és folytatják munkámat, s hogy a néprajz ügye Erdélyben általában lendületet nyer habilitációm következtében.

Megjegyezvén még, hogy habilitatio iránt eddig még sehol sem tettem volt lépéseket, mély tisztelettel ajánlom folyamodványomat a nagyságos Tanártestület jó akaratába, s ígérem, hogy mint docens mindig és teljes erőmből arra fogok törekedni, hogy munkálkodásom a tudománynak hasznára és a kolozsvári alma maternak díszeré váljék.

A Nagyságos Tanártestületnek kitűnő mély tisztelettel alázatos szolgálja

dr. Herrmann Antal

Az előadások vázlatos programja

Az ethnos-szal foglalkozó tudományágak köre és tárgya még nincs teljesen megállapodva. Én az ethnographiát legtágabb értelmében veszem, értem tehát nemcsak a tulajdonképpeni néprajzot, ti. a nép életmódjának és szokásainak, a népelet tárgyainak leírását (külön-külön és összehasonlítva), hanem még első sorban a folklort, azaz a szóshagyományt is egész terjedelemben; aztán másodsorban a szorosabb értelemben vett ethnológiát és a néppszichológiát, továbbá az anthropológiát kivált demographiai részében a praehistoria és palaeoanthropologia néprajzi elemeit és a sociológiát, különösen az előbbiekhöz való vonatkozásaiban.

Előadásaim körébe tartoznának: E disciplinákba való bevezetés és azoknak általános áttekintése, különös tekintettel a hazai viszonyokra, a néprajzi tanulmányok és gyűjtések methodusa. Fontosabb részek és témák hathatósabban külön fejtegetése. Magyarország népeinek rendszeres ethnographiai ismertetése, az erdélyrészi népelemek tüzetes tárgyalásával, lehetőleg összehasonlító módszerrel, különös figyelembe véve azokat a momentumokat, melyek a hazai népelemek ethnographiai kölcsönhatását és ethnikus közösségeit mutatják, másrészt pedig külföldi fajkonaktól való elkülönözésüket. Néprajzi gyakorlatok és kirándulások.

Minden semesterben rendszerint két collegiumot kívánnék tartani, egy általánost és egy hazai tárgyút, heti 1-2 órában.

Kolozsvárt, 1897. nov. 21.

Dr. Herrmann Antal

Curriculum vitae

Születtem 1851-ben, július 30-án Brassóban, hol délvidéki származásu atyám állami tisztviselő volt. A gymnasiumot Brassóban és Kolozsvárt végeztem, a bécsi, kolozsvári és budapesti egyetemen philosophiai, paedagogiai, aesthetikai és philologiai előadásokat hallgattam, a kolozsvári és budapesti középiskolai tanárképző intézet tagja voltam, a budapesti tudomány-egyetem bölcsészeti karánál 1876 febr. 19-én philosophiai doctor lettem, 1882ben Budapesten lettem a középiskolai tanári vizsgálatot. 1871-73 a brassói r.k. főgymnasium tanára voltam, 1875 a páncsovai állami főreáliskola helyettes, 1876 rendes tanára lettem. Határozott hazafias szellemű tevékenységem következtében ellenkezésbe jutván a tanári karral és előljáróságommal, 1879ben felmentettem állásomból, de később, részrehajlatlan vizsgálat után teljes elégtételt nyertem. 1882-ben budapesti községi polgári iskolánál tanítottam, 1883-ban a fehértemplomi állami főgymnasiumban. 1883-ban a budai állami paedagogiumban helyettes, 1884-ben rendes tanár lettem s azóta szakadatlanul ott működöm mint a német nyelv és irodalom rendes véglegesített tanára.

1872-74 Brassóban a „Nemere” című politikai lapot szerkesztettem, 1881-82ben Páncsován a „Banater Post”-ot, 1890-92-ben részt vettem az „Élet” szerkesztésében, 1891 a „Magyar Tanítóképző” társszerkesztője voltam, 1891-92-ben az „Ethnographiát” szerkesztettem, ugyanakkor a „Kalotaszeg” vidéki lapot adtam ki. 1887 óta szerkesztem és kiadom az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn” című szakfolyóiratot, 1892 óta Józseffőherceg Ő felségének védnöksége alatt és személyes közreműködése mellett.

A néprajz iránt mélyebb érdeklődést dr. Meltzl Hugó tanárom keltett bennem a kolozsvári egyetemen, de csak 1887-ben jutottam abba a helyzetbe, hogy behatóbban foglalkozzam e tanulmányokkal. Azóta ezeknek szenteltem életemet, anyagi és szellemi erőm javarészét, hivatalos teendőmből fennmaradt időmet. Megalapítottam a néprajzi folyóiratomat, majd a magyarországi néprajzi társaságot, gyűjtve és tanulmányozva több ízben bejártam az egész országot, különösen az erdélyi részeket, néprajzi könyvtárt szerveztem. Száz meg száz cikket írtam, főképen a néprajz propagálása céljából, s egy pár nagyobb dolgozatot is; így a m. k. kereskedelmi miniszter úr megbízásából a statisztikai közlemények számára tudományosan feldolgoztam az 1893 évi cigányszámlálás adatait. Régebben nagyon sok politikai cikket írtam és néhány magyar és német irodalomtörténeti dolgozatot is.

Sikerem néprajzi munkálkodásom elismerésüül a berlini, müncheni és bécsi anthropologiai társaságok levelező (tisztelési) taggá választottak. Tagja vagyok a nemzetközi folklore tanácsnak, ügyvivője a nemzetközi cigány tudós társaságnak. A magyar néprajzi társaság titkára vagyok, az Erdélyrészi kárpát-egyesület központi választmányának tagja, néprajzi bizottságának előadója, fővárosi osztályának alelnök-titkára; az „Oszttrak Magyar Monarchia írásban és képben” című vállalatnak néprajzi szakelőadója és a német fordítás revizora. Az 1896. nemzeti kiállítás XX (néprajz) csoportjának előadója, majd alelnöke és jury tagja voltam

Van hites feleségem és négy törvényes gyermekem. (Bővebb életrajzi adatok: Pallas Lexikon, IX. köt. 126-128. lap)

Kolozsvárt, 1897. november 21.

Dr. Herrmann Antal

Tekintetes Kar!

Szívesen teszek eleget t. Dékánunk abbeli megbízásának, hogy magántanári habilitációért folyamodó Dr. Herrmann Antal állami tanítóképzői tanárról, illetőleg folyamodványáról a formai követelmények szempontjából véleményes jelentést tegyek. A folyamodvány a szabályzat 6§. kívánta kellekekkel megfelelő módon föl van szerelve. Ami azt a kérést illeti, vajjon a tárgy, melyből a habilitatio kéretik, az egyetem illetőleg a kar tanulmányi köréhez tartozó és megfelelő-e, részemről azt hiszem, hogy az ethnographia, bár még jóformán az erjedés processusa alatt levő tudomány s tudommal csak a lipcei egyetemen van docenturája s a helsingforszi egyetemen rendkívüli tanszéke, nálunk, ami viszonyunk közt talán sokkal fontosabb, mint másutt s hogy mint egyrészt a történelemnek, másrészt a földrajznak és nyelvészetnek segédtudománya szükséges és életrevaló tudománnyá nőheti ki magát. Nálunk e tudománynak éppen Dr. Herrmann Antal az apostola s habár mint ilyen talán a „nemo propheta in patria” elve szerint még eddig aránylag kevés figyelemben részesült, annál osztatlanabb elismerés jutott osztályrészül a külföld részéről. Így pl. Ranké müncheni egyetemi tanár, a német anthropologiai társaság főtítkára a Herrmann szerkesztette Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn-t ismertette így szól: „Wir schliessen diese voll anerkennenden Worte mit einem Dank an den verdienstvollen Herausgeber und mit einem Glückwunsch an die ungarische Wissenschaft, dass sie mit siesem neuen Unternehmen eine Bahn betreten hat als erste, auf welche ihr alle Naionane nachfolgen müssen. Möge Deutschland mit analogen Bestrebungen zunächst sich anschliessen.” Ugyanó az anthr. társaság bonni gyűlésén mondott jelentésében: „Wir gratulieren Ungarn, einen Mann zu besitzen, der mit so selbstloser ... zu sein wissen und können dieser vaterländischen Aufgabe zu widmen vermag.” Ily nyilatkozatok után azt hiszem, egyetemünk, ill. karunk tudományos érdekeink előmozdításán fáradozik, ha alkalmat ad arra, hogy a magyarországi ethnographia úttörőnek elismert képviselője egyetemünkön mint magántanár értékesítse tudományát.

Ami pedig a személyi minősültség kérdését illeti, Dr. Herrmann Antalról, ki 1883-ban a fehértemplomi áll. főgymnasiumban kollegám is volt, jó lélekkel állithatom, hogy ellene, személye és jelleme

ellen semminemű alapos kifogás nem emelhető, ellenkezőleg, akik közlőről ismerik, azok tudják, hogy ő azok közé a nemeslelkű, talán élethetetlen, de törhetetlen idealisták közé tartozik, akiknek minden dicsőségük az, ha magukról megfelelően egész rajongással tudományos hivatásuknak élnek. Herrmann Antal bármily nehéz körülmények közt sohasem szűnt meg a közért munkálkodni s tudománya terjesztésének élni. Azonkívül szaktudományában teljesen jártas s paedagogiailag igen jól készült tanár. E tekintetben különben jelenlegi igazgatójának, Gyertyánffynak a bizonyítványa teljesen felold minden további dicsérettől.

Igaz, hogy – mint életrajzi vázlatában maga mondja – 1879-ben pancsovai állásától elmozdított, azonban a tanügyi kormány belátta, hogy méltatlanság történt vele s teljesen rehabilitálta, midőn 1883-ban a budai paedagogium tanárává nevezte ki. Hogy pedig e minőségében kifogástalanul viselte magát, igazgatójától kapott s ímént említett szolg. bizonyítványa elismerő szavakkal igazolja.

Mindezeknél fogva a folyamodót a képzéshez bocsátásra a tek. karnak a legmelegebben ajánlom. Kolozsvár, 1897 nov. 27.

Dr. Csengeri János

Tisztelettel tudatom a kartárs urakkal, hogy dr. Herrmann Antal budapesti paedagogiumi tanár karunknak január hó 15-én tartott határozata értelmében január hó 31-én megtartotta próba-előadását, melyet a jelenlevők (a dékán, dr. Böhm Károly, dr. Csengeri János, dr. Márki Sándor, dr. Szádeczky Lajos, dr. Schneller István) egyhangulag elfogadtak. Hogy külön ülést ne kelljen összehívni, kérem a tisztelt kartársakat, szíveskedjenek ezt tudomásul venni és e körözüvény láttamozásával a jelöltet a magántanárságra képesítettnek nyilvánítani.

Kolozsvár, 1898. február 5.

Dr. Halász Ignác
dékán

Látták:

Dr. Finály Henrik látta

Dr. Meltzl Hugó látta

Dr. Szamosi János láttam

Dr. Ternér Adolf láttam

Dr. Moldován Gergely láttam

Dr. Schilling Lajos látta

Dr. Szádeczky Lajos látta

Dr. Márki Sándor látta

Dr. Halász Ignác látta

(A hátlapján: Gyűlés helyetti körözüvény)

Dr. Schneller István látta

Dr. Haraszi Gyula látta

Dr. Csengeri János látta

Dr. Böhm Károly láttam

Dr. Vajda Gyula látta

Dr. Bálint Gábor láttam

Dr. Ferenczi Zoltán látta

Dr. Gergely Sámuel láttam

tanár uraknak

Nmgú Min Ur!

Mély tisztelettel jelentem, hogy karunk jan. hó 15-én tartott V. rendes ülésén dr. Márki Sándor és dr. Halász Ignác ny. r. tanárok mellékelt bírálati alapján dr. Herrmann Antal budapesti egyetemi rendes tanárt, az általános és hazai (különösen erdélyrészi) ethnographiából magántanárságra való képzés céljából próba-előadásra bocsátotta és neki mint elismert tudományosságú férfiúnak a magántanári képesítő szabályzat 22. §-a alapján a szóbeli értekezletet elengedte. Dr. Herrmann a tanártestület jelenlétében jan. hó 31-én tartotta meg a román ethnologia feladatai címmel próba-előadását, melyet a kar ülés helyett az Ügyrendtartás 4. §-a alapján egyhangulag elfogadott és a jelöltet a maga részéről körözüvény útján a magántanárságra képesítettnek nyilvánította.

Midőn az ezen ügyre vonatkozó iratokat ezennel mellékelem, mély tisztelettel kérem Nmgodat, hogy dr. Herrmann Antal úrnak az általános és hazai (különösen erdélyrészi) ethnographiából magántanárri való képzését megerősíteni, illetőleg jóváhagyólag tudomásul venni kegyeskedjék.

Fogadja Nmgod legkitűnőbb tiszteletemnek nyilvánítását.

Kvár 1898. feb. 7.

al. szolgálja

Dr. halász Ignác

e. i. dékán

Ngos Dr. Herrmann Antal magántanár úrnak

A kolozsvári m. kir. Ferenc József tudomány-egyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kara Nagyságodat az általános és hazai (különösen erdélyrészi) ethnográfiából magántanárrá képesítette és e minőségében a nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi miniszter úr folyó év február hó 16án 9473 sz. alatt kelt rendelettel megerősítette.

Van szerencsém Nagyságodat erről hivatalosan értesíteni.
Kolozsvárt, 1898. március 5.

Halász Ignác
e.i. dékán

O REȚEA PROFESIONALĂ A INOVĂRII. PRIMA REVISTĂ INTERNAȚIONALĂ DE LITERATURĂ COMPARATĂ ȘI INSTITUȚIONALIZAREA UNIVERSITARĂ A ETNOGRAFIEI MAGHIARE

Lucrarea propune o revizuire a modului în care este de obicei văzut întemeierea uneia dintre primele profesuri internaționale de etnografie. Abilitarea lui Anton Herrmann / Herrmann Antal la Universitatea din Cluj este reinterpretată în contextul rețelelor discipolelor fondatorilor primei reviste internaționale de literatură comparată, *Acta Comparationis Litterarum Universarum*. Reteaua profesională inovativă alcătuită din fondatorii revistei (Brassa Sámuel și Hugo von Meltzl) și din discipolii lor (Herrmann Antal și Heinrich von Wlislöcki) au un interes deosebit pentru comunitățile de romi, iar acest interes profesional se va traduce pe termen lung într-o viziune inovatoare a etnografiei la Herrmann Antal.

A HIDDEN PROFESSIONAL NETWORK OF THE INNOVATION. THE FIRST INTERNATIONAL JOURNAL OF COMPARATIVE LITERARY STUDIES AND THE ACADEMIC INSTITUTIONALIZATION OF HUNGARIAN ETHNOGRAPHY

The first *Habilitation* in Hungarian and comparative ethnography that led to the establishing of the groundbreaking ethnographic chair of ethnography at the University of Kolozsvár / Cluj, has usually been regarded as a personal success and career venture of the internationally acclaimed ethnographer, and scholar of comparative ethnology and anthropology, Anton Herrmann / Herrmann Antal. The paper proposes a revision of this position and foregrounds the role of the university professional networks of the 1870s and 1880s, especially the one established around the *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, the first international journal of comparative literary studies. Based on recently discovered archival and less cited print material the relationship of the founders of the journal, the university professors Sámuel Brassai and Hugo von Meltzl, respectively their disciples, Herrmann and Heinrich von Wlislöcki is revealed. Their common interest and use of Romani folklore in their interpretations of comparative literature is viewed as a rebellious gesture that will be the basis on which the interest of Herrmann in ethnography will be based later on.